

* ROZHLEDY - ZPRÁVY - KRONIKA *

Staroruské menologion (Makariovy *Minel čer'ji*)

Die Grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarij (Uspenskij spisok). Herausgeber E. Weiher (Slavisches Seminar des Universität Freiburg i. Br.), S. O. Šmidt (Archäographische Kommission der Russischen Akademie der Wissenschaften), A. I. Škurko (Staatliches Historisches Museum Moskau). Band 1. 1.-11. März, herausgegeben unter Mitarbeit von Th. Daiber, Y. Daiber, T. V. Dianova, F. Keller, N. A. Kobjak, L. M. Kostjuchina, A. C. Minčeva, A. I. Pliguzov, E. I. Serebrjakova, E. V. Šul'gina, Ch. Voss, E. Weiher. Weiher-Freiburg i. Br. 1997, LVI + 688 s. velkého formátu (V sérii Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, fontes et dissertationes, tom. XXXIX.)

(Celý titul je též paralelně uveden rusky.)

Ve vzájemné spolupráci německé a ruské slavistiky a za dalekosáhlé podpory (z obou stran) materiální i personální vychází 1. díl monumentálně koncipovaného vydání csl. památky ruské redakce 16. stol., nazývané v dějinách ruského písemnictví *Velikije minei čer'ji mitropolita Makarija*. Vedoucím celého projektu je freiburský profesor slavistiky E. Weiher. Vydaný svazek obsahuje texty určené pro čtení 1.–11. března. Dílo jako celek je v dochované kompletní verzi zapsáno na více než 27.000 stranách velkého formátu; jeho úplné vydání by tedy zabralo asi více než 30, patrně dokonce 36 (tj. tři na každý měsíc) podobných svazků, jako je ten, který byl právě ve Freiburgu vydán jako první. Památka vznikla z podnětu ruského metropolity Makarije (1482–1563) a měla sloužit jeho církevně (ale i státně) centralizujícím snahám. Je to mimořádně obsáhlá kompilace textů, které dal metropolita shromáždit z rukopisných fondů celé země a zčásti – pro nové ruské divotvůrce – i nově sepsat. Dílo představuje zcela nový knižní typus; spojuje jak tzv. *menaion*, tak i tzv. *menologion*. Vznikla tak sbírka obsahující v pořadí dnů a měsíců církevního roku nejen „krátké“ životy svatých a mučedníků, kterých se užívalo při bohoslužbě, a jejich „dlouhé“ verze určené k četbě mimo bohoslužbu eventuálně též jednotlivá kázání, nýbrž i díla patristické literatury, celé homiletické sbírky, dogmatická pojednání, náboženské vzdělávací texty apod. S celým štábem spolupracovníků Makarij tento literární projekt sestavil, zredigoval a dal opsat. Vznikly tak v průběhu 25 let tři rukopisné verze, a to 1. tzv. *Sofijskij spisok*

(rukopis určený pro novgorodský chrám [Boží] Moudrosti zvaný ruský Sofijskij sobor); z jeho pův. 12 svazků, vzniklých v letech 1529–1541, se zachovalo 9; 2. tzv. *Uspenskij spisok* věnovaný Uspenskému chrámu v moskevském Kremlu; všech 12 svazků vytvořených v letech 1552/53 je zachováno; 3. tzv. *Carskij spisok*, zhotovený r. 1554 pro cara; z původních 12 svazků je dnes známo jen 10.

Uvedené rukopisy nepředstavují však dle názoru vydavatelů trojí opis téhož textu, ale odlišné (formulačně do značné míry samostatné) verze textové. Proto vydávají znění jen jednoho rukopisu, Uspenského, který obsahuje kompletní verzi celého díla, a to jako „hladký“ text s poznámkami paleografickými, ale bez dalšího aparátu (variant) z ostatních rukopisných verzí (a bez textů řeckých). I tak jde o edici úctyhodnou, pracnou a namáhavou z hlediska vydavatelů a užitečnou z hlediska jejich uživatelů.

Makariovy *Minei četji* představují už jako synchronně chápaný fenomén 16. stol. významnou položku ruského písemnictví své doby a důležitý vývojový stupeň církevní slovanštiny ruské redakce jako spisovného, literárního jazyka staršího ruského (a vlastně východoslovanského) společenství. Vzhledem ke své kompilační provenienci z literárně i jazykově různorodých pramenů obsahují však zároveň i jazykové a literárně tematické spojnice šlfe teritoriální a diachronní. Zpřístupnění památky její kritickou edicí otevírá proto dveře k dalším výzkumům lingvistickým, textově kritickým i literárně historickým.

Zcela předběžně a bez potřebné zevrubnější analýzy chci pro potřeby této recenze upozornit aspoň na souvislosti textu *Minej* s verzí nejstaršího slovanského menologia, které je rukopisně zachováno v „kanonickém“ staroslověnském kodexu Supraslském pocházejícím z 11. stol. jako opis (z pera jednoho pisáře jménem Retko) literárního výtvaru nebo spíše různých literárních výtvarů (překladů) bulharského století desátého. Supr obsahuje menologion na březen, ale chybí mu začátek (1.–3. března a úvodní část *Života Pavla a Juliány* určená k četbě na 4. března); text, jenž je v Supr obsažen od 1. str. 1. ř. do 15. 15 je zbytek *Života Pavla a Juliány* a v edici *Minej* mu odpovídá úsek 36a 3 (str. vyd. 71) – 38d 32 (str. vyd. 76), začátek legendy chybějící v Supr je v edici Min obsažen od 33c 1 do 36a 3 (str. vyd. 66–71). 5. března, *Mučení sv. Vasiliska* Supr 15.18 – 23. 26: Min 42d 19 (str. vyd. 84) – 44b 35 (str. vyd. 87). 6. března, *Zázraky sv. Konona* Supr 23. 28 – 54. 3 (mezi str. 36 a str. 37 chyběl 4 str.): Min 50d 27 (str. vyd. 100) – 57d 20 (str. vyd. 114). 7. března, *Mučení svatých (...) mučedníků Theodora, Konstantina, Theofila, Kalista, Vasoje a jejich družiny* Supr 54. 4 – 68. 20 nemá v Min protějšek. 8. března není zase obsažen v Supr. 9. března, a) *Mučení svatých 40 mučedníků* Supr 68. 22 – 81. 27: Min 73d 15 (str. vyd. 146) – 76c 15 (str. vyd. 152); b) *Pochvala sv. Vasilije ... o 40 mučednících* Supr 81. 30 – 97. 21: Min 76c 16 (str. vyd. 152) – 79d 33 (str. vyd. 158). 10. března, *Mučení sv. Ko(n)drata* Supr 97. 24 – 119. 13: Min 93c 9 (str. vyd. 186) – 98d 3 (str. vyd. 196). 11. března, *Život sv. Řehoře* Supr 119. 15 – 124. 5: Min 102c 1 (str. vyd. 204) – 103d 17 (str. vyd. 206). Z hlediska kompozice obou kodexů není bez významu, že jednotlivé literární skladby (legendy) stanovené podle Supr k četbě na určitý den (a přítom daný den v tomto kodexu beze

zbytku obsazující) stojí v Min v převážné většině na prvním místě celé řady dalších textů, které jsou určeny ke čtení na týž den. Je tomu tak v kapitolách na 4. březen, na 5. březen, na 9. březen (zde je v Supr jak *Mučení*, tak za ním i *Pochvala* a v Min rovněž obě tato dvě čísla otevírající četbu na 9. březen), na 10. březen a na 11. březen; není tomu tak jen pro 7. březen (v Min bez responze textu, který je v Supr 54. 4 – 68. 20) a pro 8. březen (bez odpovídajícího textu v Supr); zvláštní případ představuje v Min sekvence na 6. březen, v níž *Zázraky sv. Konona (Čudotvorenija)*, které jsou (jedinou) četbou na tento den v Supr, stojí na druhém místě příslušné série statí na daný den, když první místo v Min zaujímá jiná, v Supr neobsažená legenda kononovská, *Mučení sv. Konona*. Dalekosáhlé kompoziční koincidence Supr a Min záležející v tom, že série skladeb na některý den v Min se začíná těmi, které jsou jedinými skladbami na týž den v Supr, vyplývají s největší pravděpodobností z toho, že „velké“ Mineje vznikly na bázi znění více méně standardizovaných „kratších“ menologií tak, že jejich textem každou kapitolu (tj. soubor textů určených k četbě na daný den) zahájily a dalšími texty ji doplňovaly. Jistější závěry bude možno ovšem učinit teprve tehdy, až bude k dispozici rozsáhlejší komparativní materiál.

Srovnávání těchto literárních skladeb obsažených jak v Supr, tak i v Min otevírá dále zajímavou problematiku textově kritickou. Jde mimo jiné o to, zda shodné legendy (nebo útvary jiného literárního žánru) představují dva různé opisy téhož textu, tj. původního slovanského překladu, pro oba doložené a navzájem srovnávané rukopisy výchozího, společného, nebo zda jsou to opisy překladů od počátku různých, ať už ze společné řecké předlohy, nebo z řeckých předloh odlišných. Po této stránce se projevuje mezi Supr a Min nápadná textová a formulační shoda ve znění *Mučení sv. Vasiliska* (připadá na 5. březen); máme v něm před sebou nejspíše případ prvního typu, tj. opisy vycházející ze společného protografu přeloženého do staroslovenštiny v starobulharském centru přeslavském. Jde na první pohled o týž text, jehož shody věcné i stejnost jazykových prostředků jdou v obou rukopisech až do pozoruhodných jednotlivostí; mimo fonetiku a grafiku, resp. též morfologii, jsou rozdíly jen nečetné a nejsou zásadní. Srov. ukázkou synoptického textu ze Supr a Min (v jejich znění jsou supralineární litery vtaženy do řádku);

Supr

15.18 мѣсца марта въ ѿ днѣ. мѣ
чникъ стѣаго василиска. 19. въ то
врѣмѣ цѣсарѣствовашоу маѣи 20. мнѣ
ноу. приде прѣмѣнникъ въ ѿ 21. каиниу
да мѣсто нѣгъ войвода нѣме 22. нѣма ѡгрн
па ѿ поиде на вѣсточѣнѣ/ 23. ѿ странѣ
привести крѣстнигы жрѣ/ 24. ти ѿмѣ
вѣла вогомѣ. вѣлашгынѣ же 25. вѣси
лнскѣ прѣши въ тѣмници. паа 26. ча
са ѿ мола са ѿ гѣгола. гѣ помани

Min

42Д 19. мѣца тогѡж вѣ ѿ днѣ . мѡччнѣ
стѣо василиска. 20. ѿ то врѣмѣ царство/
21. вѣшию максимѣанѡу. при/ 22. да пре
мѣникъ въ асканииуа 23. мѣсто нѣгъ
вѣвода, мѣнѣм 24. агрнѣ. ѿ поиде
на вѣсточ 25. ноуѣ странѡу привести
хрѣ/ 26. стѣаны жрѣти вогѡмѣ. вѣлке/ 27. ѿ
мѣнѣ же василиска вѣлаше
28. ѿ тѣмници. пѣлаас
ѿ моласа 29. ѿ гѣа гѣ помѣноуѣ ма ѿ по

27. ма ѝ ѡвачи моѣ прѣзвѣннѣ.
 да не ѡ/ 28. тлѣживѣ вѣдѣ ѡтъ
 стѣвѣхъ мѣлжъ. 29. ѝ шви са ѡмоу гѣ ѝ
 рече. поманихъ та 16.1 и выписахъ
 твоя ѡма съ слѣштити съ 2. товою
 прѣвок млчвинкы. ты же си/ 3.
 пожаи ѡмаи послѣжда възвѣнъ
 ѝ/ 4. си. нѣ мнѡзѣхъ старѣи вѣдѣ
 ши. нѣ 5. шѣдѣ ѡстрой са съ жинка
 ми своимѣи. 6. ѝ пригѣдѣ млчвеник
 приѣвши въ ко/ 7. мѣнѣхъ. нѣ не вой
 са ѡтъ мѣлжъ азъ во 8. кѣмъ съ то
 вой. ѝ не иматъ тѣш
 вѣдѣи/ 9. ти страхъ чловѣчскъ. ѝ ва
 сманскъ по/ 43а 1. моласа. и видѣ двѣ
 ри тѣмници 11. ѡтверсты. нѣдѣ же
 свѣтъ въсты въ/ 12. ставъ моашше
 стрѣгштал воиты. 13. глгола ѡма.
 дадѣте ми вола мало дѣ/ 14. ниѣ. да
 шѣдѣ ѡстрой мѣлжы своѣ. въ 15. въ
 си хоумѣнѣщѣ. потомъ же приѣдѣ
 16. нѣ истинноѡмоу мѣлжѣ. гоу
 моу/ 17. моу тѣ хоу. воити же рѣша.
 воитъ са 18. еда въскорѣ начыи ѡска
 ти тебѣ. ва/ 19. сманскъ рече. нѣдѣмъ
 ѡво вратѣи мо/ 20. и въкоупѣ. даже
 не приѣдѣтъ въ нѡма/ 21. нѣ вошѡда.
 воити же нѡша съ стѣм/ 22. нѣ васи
 лискомъ. и шѣдѣши прѣвѣн/ 23. ша

ма/ 30. ни ма. ѡвачи моѡво цѣр(с)тѣиѣ
 31. да не ѡтоучивѣ воудоу ѡт
 стѣхъ 32. моужѣ. и швиѣ вмоу гѣ и
 рече, 33. поманихъ твоѣ нма и в
 писахъ та. 34. прѣвоѣ соуцимъ с товою
 моуцинимъ. ты же 35. си
 пожаи ѡмаи послѣжда по/ 36. звѣнъ
 вен. и мнѡземъ старѣи вѣ/ 37. двѣш.
 и шѣдѣ ѡстроис съ южи/ 38. ками
 своимѣи. и приѣдѣ моу/ 39. чѣиѣ
 приѣвши в команѣхъ. 40. нѣ не вѡис
 моу. азъ вѣв вѣмъ с то/
 41. вою. и не иматъ тѣш
 вѣдѣти 42. страхъ члѣвекъ. и ва
 сманскъ по/ 43а 1. моласа. и видѣ двѣ
 ри тѣмни/ 2. цы ѡтверсты. и гдѣ
 зацѣра въс 3. въставѣ молаше
 стрѣгоуша 4. воити глѣ.
 дадѣте ми вола 5. мало дѣи. да
 шѣдѣ ѡстрою 6/ 6. жинкѣ своѣ. в вѣ
 си тоумѣнѣ/ 7. стѣи. по томъ же приѣдѣ
 къ 8. истинноѡв южнѣ гѣоу
 моу/ 9. моу тѣ хѣ. воити ж рѣша
 воитѣ 10. еда въкорѣ начоуѣтѣ ѡска
 ти 11. тѣш. васманскъ ж рѣи нѣдѣмъ
 12. ѡушѣи ѡ вратѣи моѣи въкоупѣ. 13. даже
 не приѣдѣтъ в нѡмаѡу воѣ/ 14. воѣ.
 воити нѡша съ стѣмъ 15. васи
 лискомъ. и дошѣдѣши с нимъ прѣ/ 16. вѣша

Naopak jiné legendy představují pravděpodobně v každém z obou srovnávaných rukopisů texty navzájem nezávislé, z nichž každý vychází z jiného původního překladu. Textové shody csl. rukopisů reflektujících různé překlady pak jsou založeny na znění řecké předlohy, i když pro jeden z těchto překladů nemusel mít jeho tvůrce k ruce též řecký rukopis jako překladatel druhý, ale každý z nich se mohl opírat o jiný, formulačně už variantní opis téhož řeckého textu.

Dostí odlišností má verze v Min proti Supr v *Mučení sv. Ko(n)drata* (které připadá na 10. březen), ale to vlastně není nic překvapujícího, protože jde o literární látku v staroruském písemnictví oblíbenou, jejíž zpracování tu má bezpečně doloženou prastarou tradici; skladba je totiž zachována v jednom z nejstarších csl. rukopisů ruské redakce vůbec, asi už z 11. (ne-li z konce 10.) stol. (srov. Tóth Imre: *Žitije Kodrata*, in: *Studia Slavica Hungarica* 21, 1975, 237–275).

Nezanedbatelné formulační rozdíly mezi zněním v Supr a zněním v Min, vyvozané snad původem příslušných csl. verzí z různých, navzájem nezávislých překladů, vykazují však i jiné skladby; srov. např. ukázkou ze *Života sv. Řehoře*, který se měl číst 11. března:

Supr

119.15. мѣсаца марта въ дѣ житиѣ гри
гора папы роумѣскаго. 16. влажнѣны гри
горин- поставлѣнъ 17. вѣсть патриархъ
стѣи шкѣи црь/ 18. кнѣ римѣстѣн. ѿ
прѣжда патриаршества. 19. црѣноризецъ
вѣ въ монастыри. стаа/ 20. го апостола
андреа нарицаемаго 21. канѣскаура.
ванзъ стоую млченикоу. 22. двана и пау
ла. вѣаше же игоуменъ то/ 23. го манасты
рѣ. мати же иго влажнѣна си/ 24. авни.

живѣаше ванзъ вратъ стѣаго пау/ 25. ла
апостола. на мѣстѣ нарицаемѣиамъ 26. къ
ла нова. тѣ же влажнѣны григорин. къ/ 27.
да сѣдѣаше въ хъзненѣ своѣи. и писаа/ 28.
ше. приде къ немѣу маломошть. мола и 29.
и глагола. помноуи ма раве ва вѣшы/ 30.
ншго. шко старѣишина вѣхъ коравникоу. 120.
1. и истопихомъ са и погочвухомъ много и/
2. мѣнни. и свок и стоужде. лювоншты/
3. и же и по истинѣ раве христосовъ. призъ/
4. вавъ слоуѣк своего глагола кмоу. вратѣ 5.
шедъ даждъ семѣу з залицѣ. вратѣ же шѣ/
6. дѣ створи шкоже повелѣ кмоу раве во
жин 7. григорин. и дасть маломошти з за
лицѣ. 8. и ѡтнде. пакы оубо мало прѣмоудн
въ въ 9. тѣжде денѣ. приде тѣжде мало
мошть къ 10. влажнѣноуемоу григоруу гла
гола. помноуи/ 11. ма раве ва вѣшыни
го шко много погочвн/ 12. хъ. ѿ мало ми
и си далъ. влажнѣны же призвавъ слоу
гъ свойго глагола кмоу. иди вратѣ 14.
даждъ кмоу другѣмъ з залицѣ. ство
ри 15. же вратѣ тако. вѣзъмъ же ни
штинѣи бѣ заа 16. тнѣ ѡтнде. пакы же ма
ло помоуднѣв тре/ 17. тнѣ въ тѣжде
данѣ приде къ влажнѣноуемоу 18. Григо
рию глагола. помноуи ма раве вога
19. вѣшыниго.

Min

102ц 1. мѣса тогоже въ дѣ. житѣи 2. гри
горіа. папы стѣи вѣиѣ 3. црѣвѣ. старѣишнх
рѣшмѣм. 4. важнѣны григорин вывѣ перѣ/
5. вѣпростѣанинѣ римскіа стѣи 6. вѣиѣ
црѣвѣ. прѣжда выти в/ 7. мѣу патриархъ.
чернѣцъ вѣ 8. въ монастыри стго апста
ан/ 9. дрѣва. именовемѣ канѣска/ 10.
ванзъ стѣхъ мчникъ иван/ 11. на и павла.
вѣ же игоуменъ 12. тогоже монастыра.
мти 13. же шго снавѣи живаше то/ 14.
гда

ванзъ вратѣ стго апста па/ 15. вла. на мѣс
тѣ именовѣ/ 16. мѣмъ кѣла ншва. саа же
то влажнѣны григорин. шкѣи 18. сѣда
ше б кѣиѣи свои и гн/ 19. сашѣ. прѣнде
къ немѣу ницѣ 20. молаше шго и гла. пш
млаб/ 21. и ма раве вѣа вѣшынаго. шко
22. навѣмѣрѣ всѣмъ и истопоухъ. 23. и по
гочвнх и чюждаѣ и свое. ни/ 24. шелоувѣцъ
же и по истинѣ 25. раве хъсѣвѣ при
звавъ своего 26. слоуѣк и гла
емоу. вратѣ и/ 27. дн и даждъ
емоу. ѿ. залицѣ. 28. и штиде.
пакн оубо по малѣ 29. чѣѣ томѣже
днѣи приде вѣо 30. роѣ тоинѣ. къ вѣке
ншмѣв 31. григорію гла. помноуи ма
32. раве вѣа вѣшынаго. шко м/ 33. ншго
погочвнх и маау ми си 34. вѣдалъ.
вѣжнѣны же пакн 35. призвавъ
слоуѣк своего и гла. 36. вратѣ ндн

и даждъ емоу дрѣвѣю 37. шѣѣ залицѣ.
створи же 38. вратѣ тако. вѣземъ оубо
ницѣи. бѣ. залицѣ. штиде. 40. пакн же
въ малѣ приде третѣи 41. томѣже днѣи
вѣажнѣноуемоу 42. григорію гла. помн
лоуи ма 102д 1. раве вѣа вѣшынаго.

To byly některé podněty, které nabízí četba recenzované edice 1. svazku Makarových *Velikých minejí* (na 1.–11. březen). K bezpečnějším závěrům by bylo ovšem nutno provést hlubší filologickou (textově kritickou) analýzu a nevynechat při tom ani rozbor vztahu csl. znění k řec. předlohám, i když řec. texty shromážděné v edici Supr, kterou připravili J. Zaimov a M. Capaldo (Sofija 1982–1983) nerepresentují de facto to

rukopisné podání, které bylo přímou předlohou stsl. překladu; mohou proto mít pro poznání překladové techniky, resp. i původního znění csl. překladu, funkci jen pomocnou. Více také bude možno říci až na základě širšího materiálu, který přinesou další svazky freiburské edice. Přejeme proto vydavatelům *Mineji*, aby jejich práce mohla pokračovat bez překážek a bez zdržení.

Radoslav Večerka

Nový obor: integrovaná žánrová typologie

Roku 1997 začal badatelský tým ve složení prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc., PhDr. Jiří Gazda, CSc., a Mgr. Jan Holzer, Dr., za podpory Vzdělávací nadace Jana Husa vytvářet nový obor, který by propojil tradiční filologii, tj. lingvistické a literárněvědné disciplíny, a sociální vědy. Na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity je tato snaha i reakcí na konkrétní institucionální změnu: vznik samostatné Fakulty sociálních studií (od 1. 1. 1998).

Návrh na založení nového oboru vychází z potřeby univerzitního studia, které by propojovalo různé oblasti na základě srovnávací typologie textů. Hlavním cílem projektu je vytvořit styčný obor srovnávací typologie uměleckých, publicistických a odborných textů, který by propojoval filologické a sociální vědy a jejichž průnik by umožnil nové pohledy jak na jazyk a literaturu, tak na jednotlivé sociální vědy.

Genologie, pojem vytvořený ve 30. letech Paulem van Tieghemem, je v tomto pojetí přehodnocen, respektive rozšířen. Není to jen nauka o literárních druzích (žánrech, genres littéraires, kinds of literature, literary genres), ale především o genotypu literárních textů různé povahy, které by spojovaly nejen světovou krásnou literaturu jako celek (Weltliteratur, littérature mondiale, universelle, world literature), ale také jiné typy textů na pomezí beletrie a vědy.

Brněnská komparatistická škola má svou tradici sahající do 30. let 20. století. Je spojována s činností Franka Wollmána a jeho žáků; tradice žánrového bádání se v rámci různých brněnských slavistických institucí na FF MU pěstuje od 70. let. V současné době je však třeba vytvořit novou disciplínu integrujícího charakteru, která by svou metodologií spojovala slovanskou, anglosaskou, románskou, germánskou a klasičtější filologii a současně vytvářela mosty k textům filozofickým, historickým, sociologickým a žurnalistickým. V tomto smyslu by nově budovaný obor mohl vytvářet most i k oborům, které se začínou pěstovat na nově vznikající fakultě sociálních věd Masarykovy univerzity. Nelze tedy uplvat jen na domácí tradici, ale je zapotřebí studovat směry pěstované zejména v anglosaské oblasti, známé jako metahistorie (mj. H. White), o níž jsem u nás psal již v 70. letech, v době, kdy z této oblasti vycházely v USA a Spojeném království první knihy. Podobné směry jako metahistorie vznikají také v jiných sociálních vědách (politologie, sociologie, psychologie), ale také ve filozofii. Podstatou tohoto pohledu je chápání vědního textu jako svébytně strukturovaného příběhu (syn-